

Π Α Ν Δ Ω Ρ Α.

1 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ, 1863.

ΤΟΜΟΣ ΙΔ΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 329.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΣΑΡΙΠΟΛΟΥ

ΜΕΛΕΤΗ

*περι τῶν αἰτίων δι' ἃ ἡ ἀρχαία Ἑλλάς
δὲν παρήγαγε νομοδιδασκάλους.*

—οοοο—

Ἐν πάσῃ ἐπιστήμῃ καὶ τέχνῃ οἱ Ἕλληνες πάντες τοὺς ἀρχαίους λαοὺς ὑπερέβησαν, ἐν μιᾷ δὲ καὶ μόνῃ οἱ Ῥωμαῖοι κρείττονες τῶν Ἑλλήνων ἐγένοντο. Τοῦτου ὁμολογηθέντος, ἐξεταστέον τίνων ἕνεκα λόγων ἡ Ἑλλάς καθυστέρησε τῆς Ῥώμης κατὰ τὴν νομικὴν ἐπιστήμην.

Πρῶτον τῶν ἀρχαίων ἐθνῶν τὸ Ἑλληνικὸν ἐσχεδίασε νομοθεσίαν δημοσίαν καὶ κοσμικὴν. Τὰς τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων, τὰς τῶν Αἰγυπτίων καὶ Περσῶν καὶ Μήδων καὶ εἴ τινος ἄλλου γένους ἀρχαίου νομοθεσίας ἀγνοοῦμεν, ἀλλ' ἐκ τῶν σποράδην καὶ ἐν μόνοις τοῖς ἱστορικοῖς περιωθέντων ἡμῖν νομοθετημάτων αὐτῶν, ὡς καὶ ἐκ τῶν νόμων τοῦ Μωϋσῆος διὰ τὴν Ἰνδικήν, καὶ τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς Σινικῆς συγγραφῶν, πρὸς δὲ καὶ ἐκ τῶν ἱερῶν βιβλίων τῶν Ἑβραίων, ἀδιστακτως πειθόμεθα ὅτι πάντες οἱ ἀνατολικοὶ λαοὶ ἐθεοκρατοῦντο, οἱ δὲ ἱερεῖς παροχεῖς τῶν νόμων, διαρμηνεῖς τῶν βουλῶν τοῦ θεοῦ, καὶ διανομεῖς τῆς δικαιοσύνης πρὸς τὸν λαόν

ἐν ἀδύτοις κατέκρυπτον τοῦ νόμου τὰς βήτρας, τὸ νομοθετεῖν καὶ δικάζειν, ἤτοι τὸ ἀρχεῖν τῆς ἱερατικῆς αὐτῶν τάξεως ἰδιάζον προνόμιον ἔχοντες, ἐφ' ᾧ καὶ ὡς θειοτέραν ἔχειν τὴν ἀπὸ τοῦ ναοῦ γενεάν ἐδιδασκον τοὺς λαοὺς (α).

Τὸ μεγαλοφυές ἔθνος τῶν Ἑλλήνων γένος ταχέως διεχώρισε τοὺς ἱερεῖς τοῦ θεοῦ τῶν ἱερέων τῆς δικαιοσύνης. Πρῶτον τοῦτο ἐσύστησε τὰ δικαστήρια πρῶτον καὶ καθιέρωσε τὴν ἰσότητά ἐν τῇ πολιτείᾳ, καὶ τὴν ἐδραν τῆς δικαιοσύνης ἀπὸ τοῦ ναοῦ ἐν τῷ

(α) Κατὰ τὴν πρώτην καὶ ἀρχέτυπον τῶν κοινωνιῶν σύστασιν τὸ θεῖον περίσταται εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἀρτιγενεῖς πολιτείας ὡς ὁ ἐκδικητὴς τῶν λυμαινομένων τὴν κοινὴν σύμφορον καὶ ἀρμονίαν ἐφ' ᾧ ἡ θρησκεία τὸ κατ' ἀρχὰς ἐν ἑαυτῇ συνάπτει καὶ εἰσφέρει ἀπρόσφορον πάσας τὰς περὶ ἠθικῆς καὶ ἰδέας, τὸ δὲ δίκαιον ἀπλοῦς εἶναι τῆς θρησκείας παράρτημα. Ἐν τοιαύτῃ λοιπὸν κοινωνίᾳ ὁ μὲν θεὸς νομοθέτης, εἰ δ' ἱερεῖς ἂ τε ἱεροφάνται τῶν τοῦ θεοῦ νομοθετημάτων οἱ λειτουργοί. Καὶ εἰ μὲν, ὡς παρά τοις ἀνατολικοῖς λαοῖς, οἱ ἱερεῖς διαπαντὸς τὸν λαόν ἐν ἀμαθείᾳ συντηρήσασαι, διαπαντὸς καὶ ἀρξοῦσιν, εἰ δὲ τούναντιον ἡ κοινωνία τινάξασα τὸν ζυγὸν τῆς ἱεροκρατίας ἀρξεται νὰ διακρίνη τὴν θρησκείαν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς, τὸ Κράτος ἐξελεύσεται τῶν θρησκευτικῶν σπαργάνων, εἰς τὰς ἰδίας δ' αὐτοῦ μένον δυνάμεις ἰδίαν κτήσεται ὑπαρξίν, ὑπαρξίν ἥτις ἐσφ' μᾶλλον φωτίζεται καὶ πολιτίζεται ἡ κοινωνία, τοσούτω καὶ τῆς θρησκείας διακρίνεται καὶ τείνει νὰ γίνῃ ὁ ἀνταγωνιστὴς ἐκείνης, καὶ ἀπὸ ἀρχομένου τὸ πρῶτον ἀρχικῶν

μέσω τῆς ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ μετέφερον. Ἄλλ' οὐδ' ἱκανὸν ἤθελεν εἶπαι τὸ κατόρθωμα τοῦτο ἂν μὴ γραπτὴν εἶχε τὴν νομοθεσίαν, αὐτὸς δ' ὁ λαὸς τοὺς νόμους καὶ τοὺς τῶν νόμων τύπους γινώσκων (β), ἐτίθετο εἰς θέσιν νὰ ἐπικρίνη, ἠθικῶς τοῦλάχιστον, ἂν οἱ δικασταὶ καλῶς τὸν νόμον ἤρμηνευσαν καὶ ἐφῆρμασαν.

Ταχυτάτοις βήμασιν ἡ ἐλευθερία προέδκινεν ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἀνεπτύσσεται ὡς φυτὸν κάλλιστα θάλλει ἐν τῇ κυρίῳ αὐτοῦ πατρίδι. Ὄθεν ἀπὸ τῶν ἠρωϊκῶν ἤδη χρόνων εὐρίσκωμεν συστημένα ἐν Ἑλλάδι τὰ δικαστήρια, ἅπερ ὁ τῆς πόλεως βασιλεὺς προέδρευε, παρῆδρους ἔχων τοὺς γέροντας (γ), αἵτινες ποῦ μὲν ὡς ἄρχοντες τῆς φρατρίας ἐδρευον, ποῦ δ' ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐξελέγοντο.

« Δώδεκα δὲ κατὰ δῆμον ἀριπρεπέες βασιλῆες
 Ἄρχοι κραινοῦσι, τρισκαιδέκατος δ' ἐγὼ αὐτός (δ) »
 ὁ δ' ὄχλος παριστάμενος τῷ συνεδρίῳ ἐλευθέρως τὴν ἐπιδοκιμασίαν ἢ ἀποδοκιμασίαν αὐτοῦ περὶ τῶν πεπραγμένων ἐξέφραζεν. Οἱ γέροντες οὗτοι κατὰ τοὺς

τοῦ ναοῦ νὰ γαίνη· ὡς δὲ τὸ πρὶν τὸ Κράτος συνείχετο ἐν τῷ ναῷ, οὕτως ἡ ἐκκλησία νὰ ὑποτάσσεται τοῦ λοιποῦ τῇ Κράτει. Ἀλλὰ καὶ τοῦ δικαίου τὸ ἐξωτερικὸν μεταβάλλεται εἶδος· διὰ τοῦ συμβόλου ἐνεφανίζετο ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐφ' ἧσον οἱ ἱερεῖς διεχειρίζοντο αὐτὸ, διὰ τοῦ λόγου δικηλωθήσεται ἐν τῇ προωδευμένῃ καὶ ἀπὸ τῶν θρησκευτικῶν θεσμῶν ἐλευθέρᾳ κοινωνίᾳ. Ὅρα δὲ τὰ περὶ τούτου ἐκτενέστερα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ περὶ τοῦ συνταγματ. δικαίου πραγματείᾳ ἐν σελ. 33 καὶ ἐπ.

(β) Γνωστὸν εἶναι ἐν Ῥώμῃ, ἀφοῦ οἱ συγκλητικοὶ ἠναγκάσθησαν ὑπὸ τοῦ δήμου νὰ δημοσιεύσωσι τὴν μέχρι ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἐν τοῖς αὐτοῖς κατάκρυπτον νομοθεσίαν, καὶ πρὸς ταῦτο ἐδημοσίευσαν τὴν δωδεκάδεκτον, κατώρθωσαν ὁμοῦ νὰ κρατήσωσι μυστικὴν τὴν τῶν τύπων ἐπιστήμην, ἥτοι τὴν δικονομίαν, καὶ οὕτω πλάγιως αἴθης ἔμειναν κύριοι τῆς νομοθεσίας· ἔτα δ' ὁ Φλάβιος ὑπεξήρσε τὸ μυστικὸν μεγίστη ὑπῆρξε τῶν συγκλητικῶν ἡ θλίψις.
 « Flavius jus in pontificium (τῶν ἱερέων) penetralibus repositum divulgavit, fastosque circa forum in albo propositum, ut quanto lege agi posset sciretur quod factum patrum tantopere displicuit, ut omnes proe dolore abjecerint annulos, quod custodiam juris, quam patres ex jure gentium (ἥτοι τῶν πατριῶν αὐτῶν) suam esse contendebant, reserasset, et fas promulgatione fastorum plebi prostituit. » Vico, de univers. juris, uno principio et fine uno. Πρὸς καὶ Cicero, pro Murena II. Σημειωτέα ἡ λέξις prostituit ἐκ πόρνευσις ἄρα ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν ἱερέων ἡ δημοσίευσις τῶν δικονομικῶν τύπων. Αἱ ὀλίγαι αὐταὶ λέξεις ἱκανῶς χαρακτηρίζουσι πάσας τὰς ἱερακρατικὰς κοινωνίας.

(γ) Τὸ γέρον ἐνταῦθα παράγεται ἀπὸ τοῦ γέρας (βραδείον), καὶ οὐχὶ ἀπὸ τοῦ γῆρας, ἐφ' ᾧ παρ' Ὀμήρω γερούσιος οἶνος ἡ πάντων ἔξοχος καὶ τοῖς προὔχουσι διδόμενος λέγεται. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Διομήδης καὶ Αἴας καὶ ἄλλοι νέοι τὴν ἡλικίαν μετὰ τῶν γερόντων συγκαταλέγονται. Ἰλιάδος, Β. 404.

(δ) Ὀδυσσεύς Θ. 390.

(ε) Ἰλιάδος Β, 334, 394. Ὀδυσσεύς Γ, 450 καὶ ἄλλαχοῦ.

ἀρχαιοτάτους τούτους χρόνους ἔτ' ἄγνωστος ἦν ἡ γραφὴ καὶ θετικὴ δὲν ὑπῆρχε νομοθεσία, εἰδικάζον κατ' αἶσαν (ad bonum et aequum), ἐφ' ᾧ καὶ αἰσυνήτας ὁ Ὀμηρος αὐτοὺς καλεῖ (ζ).

Ἄλλ' ἔνεκα τῶν ἀσαφῶν γνώσεων ἃς περὶ τῶν ἠρωϊκῶν ἔχομεν χρόνων, καταλείπομεν αὐτοὺς ἵνα τῶν ἱστορικῶν ἐπιληφθῶμεν.

Παλαιάτατος τῶν Ἑλλήνων νομοθετῶν φημίζεται ὁ Μίνως (η), ἀλλ' ἡ τούτου νομοθεσία ὡς καὶ ἡ κατὰ τρεῖς τοῦλάχιστον ἀπὸ τούτου αἰῶνα μεταγενεστέρᾳ νομοθεσίᾳ τοῦ Λυκούργου (θ) ἦσαν διατάξεις ἄγραπτοι, ἐκ παραδόσεως καὶ διὰ τῆς βοηθείας τοῦ βῆθμοῦ ἐντυπούμεναι, ἐξ οὗ καὶ τὸ τῶν φητρῶν ὄνομα ἔλαχον (ι).

Γραπτῶς δὲ νόμους πρῶτος ὁ Χαρώνδης συνέγραψεν ὑπὲρ τῶν Θουρίων (κ). Ζάλευκος δὲ, ὁ τούτου ἐπὶ ἕνα, ὡς εἰκάζομεν, αἰῶνα μεταγενέστερος, ἐνομοθέτησε τοῖς Λοκροῖς (λ). Ἐπαινοῦνται πολὺ ὑπὸ

(ζ) Ἀριστοτέλ. πολιτ. Γ, θ § 5 καὶ Δ, η § 2. Βεβαίως ὁμοῦ προῦπῆρχε τὸ ἔθιμον (coutume), ἐφ' ᾧ καὶ τὸ κατ' αἶσαν εἰδικάζειν προσφορῶς νομιζόμεν σημαίνεται διὰ τοῦ *judex d' après la coutume*.

Ταῦτά δ' εὐρίσκωμεν κατὰ τὸν μεσαιῶνα καὶ πρὸ τοῦ μεσαιῶνος ἔτι κατὰ τὴν βάρβαρον τῆς Εὐρώπης ἐποχὴν.
 « Eliguntur in iisdem conciliis et principes qui jura per pagos reddant. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul et auctoritas adsunt. » Tacitus, de morib. Germ. Καὶ ταῦτα μὲν ἂν ὁμόφυλοι οἱ διακροόμενοι ἦσαν, ἂν δ' ἕκαστος εἰς ἄλλην ὑπήγετο φυλὴν καὶ νομοθεσίαν (ἐπισημ. οἱ νόμοι ἦσαν πάντες προσωπικοὶ) καὶ τὸ δικαστήριον συνεκροτεῖτο ἐκ δικαστῶν τοῦ ἡμίσεως αὐτῶν ἀριθμοῦ ἐξ ἑκάστης φυλῆς λαμβανομένου, ὁ δ' ἀδικῶν δὲν ἠδύνατο νὰ καταδικασθῆ εἰμὴ κατὰ τῆς ἐκυτοῦ πολιτείας τοῦ νόμου· « Eos Francos, Romanos, Burgundiones, recto tramite secundum legem et consuetudinem eorum reges. Marcu I p h i, formulae. » Ὅρα καὶ Poncelet, précis de l'histoire du droit civil en France p. 29.

(η) Περί Μίνως καὶ τῆς πολιτείας τῶν Κρητῶν, ἔρα Schoemann, antiquitates juris publici graecorum σελ. 449. καὶ ἐπομ.

(θ) Περί δὲ Λυκούργου, ἔρα Ἡρόδοτον, Α, § 63. Θουκυδίδην, Α, § 18. Πλούταρχον, ἐν βίῃ Λυκούργου καὶ Schoemann, loc. cit. σελ. 420.

(ι) Ἡ σύνταξις τῶν φητρῶν ἐπιβραβύει τὴν προεκτεθεῖσαν γνώμην ἡμῶν, ἐτι δημοσία τὴν πᾶσα τῆς Ἑλλάδος νομοθεσία, οὐδέποτε δ' οὐδαμοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς οἱ νόμοι ἐν ἱερατικῶς κατακρούθησαν αὐτοῖς ὡς παρὰ τὸ τοῖς ἀνατολικῶς ἔθνεσι, τοῖς Ῥωμαίοις, καὶ Τυρρῆνοσι καὶ ἄλλοις.

(κ) Πολλοὶ δὲ ἐν οἷς καὶ ὁ Muller (diar. götting. 1834. σελ. 292) νομιζουσιν ἐτι ὁ Ζάλευκος πρὸ τοῦ Χαρώνδου ἔγραψεν, ὁ δὲ Nitzschias τὸ ἀρνεῖται (de hist. Homeri I σελ. 59.) Περί μὲν Ζαλευκοῦ ἔρα Boettler opusc. τὸν Henne, opusc. Acadom. Tom. II, σελ. 2—73 τὸν Pastoret, hist. de la législ. tom. 10, σελ. 307· περὶ δὲ τοῦ Χαρώνδου τὸν αὐτὸν Βεντλέιον σελ. 854, τὸν Henne 76—120 καὶ 157—170 καὶ τὸν Pastoret, σελ. 380 καὶ ἐπομ.

(λ) Ἡ Ἀθηνᾶ, λέγουσιν οἱ ἀρχαῖοι, ὑπηγόρευσε τῷ Ζαλευκῷ οὗς ἔδωκε τοῖς Λοκροῖς νόμους.

τῶν ἀρχαίων οἱ νόμοι οὗς οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ἔθεντο, μάλιστα δ' οἱ τοῦ Ζαλευκού, ἦν πολλοὶ καὶ ἐν τοῖς μαθηταῖς τοῦ Πυθαγόρου ἀναγράφουσιν. Ἀμφοτέρων δὲ τούτων ἐπ' ὀλίγον ἐπιγενέστερος ὑπῆρξεν ὁ Δράκων, οὐπερ οἱ ἀστυνοί, καὶ, ὡς ἐμφαντικώτατα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐχαρακτηρίσθησαν, δι' αἵματος γραφέντες νόμοι, ἐκάλεσαν ἀρωγὸν τὸν Σόλωνα (μ).

Ὁ Σόλων περιδοξὸς διὰ τὸ γένος καὶ τὴν σοφίαν, πεπρωκισμένος μ' εὐφυΐαν, καὶ τὰς ἐαυτοῦ γνώσεις διὰ τῶν περιηγήσεων κατὰ τε τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Ἀσίαν τελειοποιήσας, πρὸς δὲ καὶ ὠφεληθεὶς ἐκ τῆς πείρας, ἣτις τὰς ἀτελείας τῆς Δρακονταίου νομοθεσίας κατέδειξεν, ὑπετύπωσε τοὺς νόμους ἐκείνους, οἵτινες εἰς τῆλικούτον προήγαγον τοὺς Ἀθηναίους κλέος, καὶ τοσοῦτον ὑπὸ τῶν ἀκολούθων αἰώνων ἐθαυμάσθησαν. Πρόμαχον, καὶ οἰονεὶ φρουρὸν τῆς ἐαυτοῦ νομοθεσίας ἔταξεν ὁ Σόλων τὸν Ἄρειον Πάγον, ᾧ καὶ τὴν μεγίστην περιποιήσατο ἰσχύν· δυστυχῶς ὅμως ὁ Περικλῆς, μήπω ἀρχοντεύσας, τούτου δ' ἕνεκεν οὐδ' ἐν τοῖς Ἀρειοπαγίταις ἐγγράφεις (ν), τὴν δὲ μεγίστην ἐν Ἀθήναις καταλαβὼν ἰσχύν, τὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου κύρος ἐμείωσε, τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τὸ μείζον μέρος ἀποδοὺς τῷ λαῷ. Οὕτω δ' ἐκ βάρων τὸ τῶν Ἀθηναίων πολίτευμα ἀνατρέψας, τὴν πτώσιν τῆς δημοκρατίας ἐτάχυνε (ξ). Μόνος κύριος τῶν τῆς πόλεως πραγμάτων ἔμενεν ὁ λαός, μόνον δὲ πρὸς τὸ πολιτεύεσθαι μέσον ἢ εὐγλωττία, διότι ὁ εὐάγωγος καὶ εὐτράπελος ὑπὲρ πάντα δέποτε λαὸν ἄλλον λαχὼν ὑπὸ τῆς φύσεως τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ δῆμος οὗτος κατεκηλοῦτο διὰ τῆς ῥητορείας (ο). Οὐδὲν ἄρα παράδοξον ἂν οἱ μεγάλοι τῶν Ἀθηναίων πολιτικοὶ ὑπῆρξαν συνάμα καὶ διασημώτατοι ῥήτορες, οἷοι ὁ Περικλῆς, ὁ Ἀλκιβιάδης, ὁ Δημοσθένης, ὁ Αἰσχίνης, ὁ Λυσίας, ὁ Φωκίων καὶ ἄλλοι πολλοί. Πρὸς τὸ βῆμα πάντες πᾶσαν τὴν ἐαυτῶν ἐδίδον προσοχὴν, πάσῃ δὲ μελέτῃ ἢ σχολοῦντο περὶ τὸ καλῶς λέγειν, ὁ δὲ πρακτικὸς βίος οὐδαμῶς ἄφινε ταῖς πολιτικοῖς ἀνδράσι σχολὴν πρὸς τὸν θεωρητικόν. Τότε δὲ καὶ αἱ φιλοσοφικαὶ αἱρέσεις ἤρξαντο μορφοῦσθαι, ἐκάστη δ' αὐτῶν δι' ἄλλης ὁδοῦ ἐπεζήτησε τὴν ἀλήθειαν, ἣν τὰ πρὸ αὐτῶν φιλο-

σοφήματα εἶχον ἐπὶ μᾶλλον κατασκιάσει, διότι οἱ ἀριθμοὶ τοῦ Πυθαγόρου, τὰ άτομα τοῦ Ἀναξαγόρου, τὸ ὕδωρ τοῦ Θάλητος ἦσαν αἰνίγματα μᾶλλον παρά φιλοσοφία (π). Πρῶτος ὁ δαιμόνιος Σωκράτης ἀπὸ τῶν νεφῶν κατήγαγε τὰ πνεύματα πρὸς τὴν γῆν, καὶ ἀπὸ τῶν ἀργῶν καὶ σχολαίων συζητήσεων μετέστρεψε πρὸς τὴν σπουδὴν τοῦ ἀνθρώπου (ρ). Ἡ ἠθικὴ φιλοσοφία τότε ἔσχε τὴν γένεσιν, τότε δὲ τὸ πρῶτον ἐφάνησαν ἄνθρωποι τὸν ἄνθρωπον μελετῶντες (σ)· ἰκανῶς δ' ἀποδεδειγμένον ἐστίν, ὅτι ἡ νομικὴ ἐπιστήμη ἀπλῶς, ὡς εἶπεν τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας ἢ πραγματοποιήσεις εἶναι, διότι ἡ μὲν ἠθικὴ διδάσκει τὸ πῶς δεῖ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τοὺς αὐτῷ ὁμοίους πολιτεύεσθαι, ἡ δὲ νομικὴ τὰ καθέκαστα τῶν ἠθικῶν παραγγελμάτων ἐρευνῶσα, εἰς τὴν πολιτείαν μετὰγει, νόμους δ' αὐτὰ ποιεῖ, καὶ τῇ πολιτικῇ ἰσχύϊ περιβάλλουσα κυροῖ. Ὅθεν νόμος ἐστὶ τὸ θετικὸν τῆς ἠθικῆς κύρος, ὡς ὀρθῶς ὠρίζεν αὐτὸν ὁ Χρῆσιππος (τ).

Αἱ φιλοσοφικαὶ αἱρέσεις ἕνεκεν ἧς ἀπελάμβανον ἐλευθερίας πάντα ἐζήτησαν, πάντα δ' ὠρίμασαν, τῆς δ' Ἑλλάδος περιελθούσας οὕτως εἰς τὸ τέλος τῆς περὶ τὸν ἠθικὸν ἄνθρωπον σπουδῆς (υ), εὐκόλως ἠδύνατό τις εἰκάσαι ὅτι ἡ πράξις ἤθελε παρακκολληθῆσαι τῇ θεωρίᾳ· τὸναντίον ὅμως συνέβη, διότι ἡ μὲν ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ εὐδοκίμησαν, ἡ δὲ περὶ τὴν ἰδίως λεγομένην νομικὴν ἔρευνα καθυστέρησε. Τίνος ἕνεκα; τοῦτο τῆς παρούσης μελέτης ὁ σκοπός.

Δύο κυρίως εἶσι καθ' ἡμᾶς τὰ αἷτια δι' ἃ ἡ Ἑλλάς δὲν εὐδοκίμησε περὶ τὰ νομικά, ταῦτα δ' εἰσὶν ἡ ἐλλειψὶς ἐνότητος καὶ τὸ ῥητορικὸν βῆμα, διότι τὸ μὲν πάντων τὴν πᾶσαν πρὸς τὰ πολιτικὰ ἔσχε προσοχὴν, ἀπέσπα δ' ἀπὸ τῶν ἰδιωτικῶν, ἡ δὲ, κρατούσα κατακραυρατισμένον τὸ Ἑλληνικὸν γένος εἰς ἀπείρους μικρὰς πολιτείας, ὧν ἐκάστη ἰδίαν εἶχε νομοθεσίαν

(π) Ὁρα Πλούταρχον περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις Βιβλ. Α. καὶ Β.

(ρ) « Ἐπὶ Σωκράτους δὲ τοῦτο μὲν (ἡ πολιτικὴ) κηζήθη, τὸ δὲ ζητεῖν τὰ περὶ φύσεως ἐληξεν· πρὸς δὲ τὴν χρησιμὸν ἀρετὴν καὶ τὴν πολιτικὴν ἀπέκλιναν οἱ φιλοσοφούντες. » Ἀριστοτέλ. περὶ ζῴων μορ. Α. § 4.

(σ) Τοῦτο δὲ, διότι ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ, μέρη τῆς αὐτῆς οὐσαι ἐπιστήμης, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἢ μὲν ὡς τὸ θεωρητικόν, ἢ δ' ὡς πρακτικόν αὐτῆς μέρος.

(τ) « Ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων πραγμάτων. Δεῖ δὲ αὐτὸν προστάτην τε εἶναι τῶν καλῶν καὶ τῶν αἰσχυρῶν, καὶ ἀρχοντα καὶ ἡγεμόνα· καὶ κατὰ τοῦτο κανόνα τε εἶναι δικαίων καὶ ἀδίκων, καὶ τῶν φύσει πολιτικῶν ζῴων προστακτικὸν μὲν ὧν ποιητέον, ἀπογορευτικὸν δὲ ὧν οὐ ποιητέον. » Χρῆσιππος ἐν Πανδέκτ. Α. 3, 2.

(υ) Πάντες οἱ νεώτεροι ὁμολογοῦσιν ὅτι ὑπερέβησαν μὲν τοὺς ἀρχαίους περὶ τὰς ἄλλας ἐπιστήμας, περὶ τὴν φιλοσοφίαν ὅμως ἀπελείφθησαν ἐκείνων.

(μ) Περὶ Δρακονταίου καὶ Σόλωνος ἔρα Πλούταρχον ἐν βίῃ Σόλωνος, Σουίδαν ἐν λέξει Δρακων, Schoemann σελ. 470, Pastoret, législat. des Athéniens, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸν Samuel Petitus, Meursius, Peltier καὶ πλείστους ἄλλους περὶ τῆς Ἀττικῆς νομοθεσίας κάλλιστα συγγράφοντας.

(ν) Πλούταρχος, ἐν βίῃ Περικλέους.

(ξ) Ὁρα τὰ περὶ τούτου ὡς κάλλιστα εἰρημένα ὑπὸ τοῦ Sismondi, Etudes sur les constit. des peuples libres pag. 237, 241—244, 272.

(ο) Πᾶσι τοῖς Ἑλλήσι γνωστά εἰσι τὰ κατὰ τῆς Ἀθήνης δημοκρατίας ἐκώμματα τοῦ Ἀριστοφάνους.

καὶ ἴδια συμφέροντα, ἀπέτρεπε τὰ ἔξοχα πνεύματα τοῦ ἀσχολεῖσθαι περὶ τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων. Ἡ Ἑλλάς ἐφιλοσόφει καὶ φιλοσοφοῦσα ἐξήρετο πρὸς τὰ ἄκρα ὑψηλῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, οἱ νόμοι καὶ ἡ πολιτεία τοῦ Πλάτωνος, τὰ πολιτικά τοῦ Ἀριστοτέλους, τὰ ὀλίγα καὶ ἠκρωτριάσματα λείψανα τῶν Πυθαγορείων βεβαιούσι τοὺς λόγους ἡμῶν, διότι καὶ σήμερον οἱ περὶ τὸ δημόσιον δίκαιον ἀσχολούμενοι πλεῖστ' ἀπὸ τούτων ἀρύνονται καὶ κάλλιστα διδάγματα (φ). Ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔσχεν εἰς τὴν περὶ τὸ ἀστυκὸν δίκαιον σπουδὴν, διότι ἡ περὶ τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον μελέτη, οὐ μόνον στερεῖται τὸ ἐπαγωγὸν ὅπερ παρομαρτεῖ τῷ δημοσίῳ δικαίῳ, ἀλλ' εἶναι ἐκάστοτε ἀνάλογος τῇ ὑπὸ τοῦ ἀστυκοῦ νόμου διεπαμένη πολιτεία. Ἐστῶσαν ὡς παράδειγμα πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ λόγου ἡμῶν τὰ τῶν μεγάλων νομοδιδασκάλων Κουίχτιου, Ποθιέρου, Δομάτου, Βυζαντιοῦ καὶ ἄλλων ἔργα, ὧν τὰ μὲν περὶ τὸ Ῥωμαϊκὸν δίκαιον πονήματα περίπυστά εἰσι, τὰ δὲ περὶ τὸ ἐθιμικὸν δίκαιον (*droit coutumier*) τῶν ἰδίων ἐπαρχιῶν τῆς Ἀρχελιανῆς, ἢ τῆς Βουργουνδίας, ἢ τῆς Αουερνίας, ἢ τινος τῆς Ὀλλανδίας συμπολιτείας, ὡς ὀλίγον ἔχοντα τὸ ἐνδιαφέρον ὑπ' οὐδενὸς μελετῶνται.

Οὐδέποτε ἡ Ἑλλάς ἐτυχε τῆς ἀναγκαίας ἐνότητος, ἐν μιᾷ δὲ καὶ μόνῃ ἐποχῇ ἐπεφάνη αὕτη, ἀλλ' ἀμέσως καὶ διεκόπη Ὁ Φίλιππος διὰ μακρῶν παρεσκευάσε τὰ πρὸς τὸ συμπῆξαι ἐνιαίαν ἑλληνικὴν

(φ) Πόσα δὲ καὶ τῶν πρόμων αὐτῶν ἀπώλοντο, οἷον τοῦ Πλάτωνος ὁ Ἀτλαντικός, τοῦ Ἀριστοτέλους τὰ ἐκ τῶν νόμων Πλάτωνος, τὰ ἐκ τῆς πολιτείας τοῦ αὐτοῦ, περὶ βασιλείας, περὶ ἀποίκων, πολιτικῆς ἀκροάσεως βιβλία ὀκτώ, περὶ δικαίων, β, νόμος συστατικός, περὶ νόμων δ. μάλιστα δὲ τὸ κάλλιστον τὸ περὶ πολιτειῶν ἐν τῷ ὅ Ἀριστοτέλης κατέγραψε 158 πολιτειῶν τῆς Ἑλλάδος τὰ πολιτεύματα. Ἀλλὰ καὶ οἱ Σωκρατικοὶ Κρίτων καὶ Σίμων περὶ πολιτικῆς καὶ νόμων ἔγραψαν, καὶ ὁ Θεόφραστος περὶ νόμων μὲν βιβλία δέκα, περὶ δὲ πολιτικῶν ἔθων τέσσαρα, περὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας, καὶ ἕτερον περὶ τυραννίδος, καὶ ὁ Φαληρεὺς Δημήτριος περὶ τῆς Ἀθήνησι νομοθεσίας βιβλία πέντε, περὶ δὲ τῶν Ἀθήνησι πολιτῶν, καὶ περὶ δημαγωγίας, καὶ περὶ πολιτικῆς ἀνάδου, καὶ περὶ νόμων· καὶ ὁ Ἀντισθένης περὶ νόμου καὶ περὶ πολιτειῶν, περὶ ἐλευθερίας καὶ δουλείας, ὡς καὶ πάντες οἱ Πυθαγόρειοι καὶ οἱ σταυτικοὶ πάντες. πλὴν δ' οὗτος ὁ πλοῦτος ἴσως διαμείβε ἀπώλετο ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Πτολεμαίων ὑπὸ τοῦ Ὁμάρ ὅστις ἐξημίωσε τὴν τὴν Ἑλλάδα πολὺ πλέον ἢ Μωάμεθ ὁ Β, ὁ τὸν ζυγὸν ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτῆς ἐπιθείς.

Ἄν ὁ ἀναλογισθῶμεν ἔτι καὶ ὁ τῆς Ῥωμαϊκῆς περὶ τὸ θετικὸν δίκαιον σοφίας πλοῦτος παρ' ὀλίγον ν' ἀπολεσθῆ, ἂν μὴ ἐκ τῆς κατὰ τὸ 1135 διαρπαγῆς τῆς Ἀμάλφης περισσώζετο τὸ μόνον ὑπάρχον ἀρχαῖον χειρόγραφον τῶν Πανδεκτῶν, θέλομεν δῶσαι χάριτας μετὰ τὴν τύχην τῆς πλουτισίας ἡμᾶς δι' αὐτῶν, ὡς Ἑλληνας δὲ λυπηθῆ αἰσὶ γλισχρά πρὸς ἡμᾶς ἐδείχθη τοσοῦτον ἐθνικὸν ἡμῶν περὶ τὰ νομικὰ πλοῦτον καταστρέψασα.

μοναρχίαν μέσα, ἢ δὲ στιβαρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου δεξιὰ ἦν ἡ μόνη εὐτονος ὅπως πραγματοποιήσῃ τὸν σκοπὸν καὶ περὰν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τὸ εὐστόχως ἀρξάμενον ἔργον. Νέος καὶ φιλόσοφος, τὴν δὲ καρδίαν ἐξόχως Ἕλληνα ἦτο ὁ Ἀλέξανδρος, ὅθεν δικαίως ἐδύνατο ὁ κόσμος μεγάλα νὰ προσδοκᾷ ἂν ὁ μέγας ὄντως ἀνὴρ οὗτος ἐπέζη μακροὺς χρόνους μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ κράτους τῶν Περσῶν, διότι τὴν πρὸς τὴν στρατιωτικὴν δόξαν κλίσιν τοῦ νέου ἀνδρὸς ἤθελε διαδεχθῆ τοῦ φιλοσόφου καὶ Ἕλλητος ἡ ἀνδρική σκέψις περὶ παγιώσεως ἐνιαίου Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ὁ Στράβων (χ), καὶ ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ, ἐνόμισαν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τὴν ἐξ Ἰνδιῶν ἐπάνοδον ἐσκόπει νὰ στήσῃ τὸν θρόνον τῆς μοναρχίας ἐν τινὶ τῆς Ἀραβίας τόπῳ, ἄλλοι δ' εἶπον τὴν Βαβυλῶνα (ψ), καὶ ἄλλοι τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἡμεῖς ὁμῶς νομίζομεν ὅτι ὁ μεγαλόνους οὗτος ἀνὴρ, ὁ τοσοῦτον ἐπιτυχῆς περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν θέσεων, ὁ δι' ἐνὸς μόνου βλέμματος κατανοήσας ὁποῖας ἐμπορικῆς ἀξίας ἤθελεν εἶσθαι πόλις παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Νείλου, ὁ τὴν Βαβυλῶνα λιμένα εὐρύχωρον καταστήσας, ὁ τοσαύτας ἐπὶ τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῆς Βακτριανῆς πόλεις ἰδρυσάμενος ἐν εὐθέταις θέσεσιν, ὡς σταθμούς τινας στρατιωτικούς καὶ ὡς πυρσοὺς τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὁ πρὸς τὴν Σκυθίαν προσβλέπων καὶ τῶν πρώτων ὑπ' αὐτοῦ δαμασθέντων Ἰλλυριῶν καὶ Τριβαλλῶν καὶ Σκυθῶν μὴ ἐπιλανθάνομενος, ὁ τὴν Ἀσίαν καὶ Λιβύην ὡς δούλας θέλων (ω), ἐν οὐδενὶ δὲ καιρῷ τὸ Ἑλληνικὸν ἀποτιθέμενος ὄνομα καὶ φρόνημα, ἤθελε πάντως ἐκλέξῃ τὴν πασῶν τῶν θέσεων εὐθετωτάτην πρὸς τε τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ καὶ πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ ὅλου Κράτους, ἐν ἄλλοις λόγοις ἤθελε προλάβῃ τὸν Κωνσταντῖνον περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Βυζαντίου (αα).

(χ) Στράβων, βιβ. ΙΣΤ' περὶ τὸ τέλος. « Τῆς δὲ τῶν Ἀραβῶν εὐδαιμονίας καὶ Ἀλεξάνδρον ἂν τις ποιήσαιτο μάρτυρα τὸν διανοηθέντα, ὡς φασί, καὶ βασιλείου αὐτὴν ποιήσασθαι μετὰ τὴν ἐξ Ἰνδιῶν ἐπάνοδον. »

(ψ) Montesquieu, de l'esprit des lois XXI, 8· καὶ Goldsmith, history of Greece ch. XIV.

(ω) Ὁ Ἀλέξανδρος ἦν μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους, ὡς δ' οὗτος κάκεῖνος ἐδόξαζεν ὅτι « Βαρβάρων δ' Ἑλληνας ἀρχειν εἰκός, ὡς ταῦτό φύσει βάρβαρον καὶ δοῦλον ἂν καὶ εἴη εἴη φύσει τινὲς οἱ μὲν ἐλεύθεροι, οἱ δὲ δοῦλοι, οἷς καὶ συμφέρει τὸ δουλεύειν καὶ δικαίον ἐστὶ. » Ἀριστοτέλ. πολιτ. Α, α § 5 καὶ Α, β § 15.

(αα) Γνωστότατος τῆ ἀρχαιότητι ὁ χρησμός τοῦ Πυθίου πρὸς τοὺς κτίσαντας τὸ Βυζάντιον μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Μεγαρέων τῆς Χαλκηδόνος κτίσιν. « ποιήσασθαι τὴν ἵδρυσιν ἀπεναντίον τῶν τυρλῶν, » τυρλοὺς τοὺς Χαλκηδονίους καλῶν εἶη πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτῶν ἔχοντες τὴν εὐθετον τοῦ Βυζαντίου θέσιν πρὸς οἰκησὶν προὔτιμησαν τὴν Χαλκηδόνα. (Στράβ. Ζ § 2 σελ. 320). Ὁ Ἀλέξανδρος ἔμωσ, καὶ τοὶ πολιτογραφηθεῖς ὑπὸ τῶν Μεγαρέων, τυφλὸς δὲν ἦτο.

Ἄν τὸ Βυζάντιον ἐγένετο τὸ πολιτικὸν κέντρον τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν πᾶσαι αἱ φιλοσοφικαὶ αἰρέσεις εἶχον φθάσει εἰς τὸ ἀκρότατον σημεῖον ὅπερ ποτὲ ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ ὁ φιλοσοφῶν νοῦς, αἱ δὲ τέχναι ἤνθουν, καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶχε σχηματισθῆ ὀριστικῶς καὶ οἶονεὶ εὕρισκετο εἰς τὴν ἀπογαιότητα αὐτῆς καὶ διέτρεχε τὴν οἰκουμένην εἴτε ὡς ἀκόλουθος τοῖς θριάμβοις τοῦ Ἀλεξάνδρου, εἴτε ὡς διδάσκαλος τῶν βαρβάρων (66), τότε ἡ ἐνότης τῆς πολιτείας πάντως ἤθελε προκλέσει τὸ ἐνιαῖον τῆς νομοθεσίας (γγ), τοῦτο δὲ κύκλον μείζονα ἤθελε δώσει εἰς τὰ ἰδιωτικὰ συμφέροντα, καὶ μᾶλλον ἐπαγωγὸς ὡς ἐκ τούτου ἤθελε γενῆ ἡ περὶ τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον σπουδῆ, τὸ δὲ ὁμοειδὲς τῆς νομοθεσίας, συμβουηθουσῶν τῆς τε διαδιδόμενης τῶν Ἑλλήνων θρησκείας καὶ τῆς γλώσσης (δδ), ἤθελε καταστήσει διὰ τοῦ χρόνου ὁμογενὲς καὶ τὸ Κράτος (εε).

Διὰ τὴν δυστυχίαν ὅμως τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς

(66) Οὕτω δύο καὶ πλέον μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον αἰῶνας ὁ Ἰούλιος Καίσαρ εὕρισκεν αὐτὴν ἐπὶ τῶν ἀποκρήμνων τῆς Ἑλβετίας ὁρέων « In castris Helvetiorum tabulae repertae sunt, litteris graecis confectae et ad Caesarem relatae; quibus in tabulis ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum qui arma ferre possent. » Caes. bell. gall. I, 29 ἔρα καὶ Dureau de la Malle, écon. polit. des Romains. T. I. p. 220.

(γγ) Ἄξιόν ἐστι σημειώσεως ὅτι πάντες οἱ μεγάλοι δορυκτῆτορες συνέλαβον τὴν περὶ ὁμοειδοῦς νομοθεσίας ἰδέαν οὕτως ὁ μὲν Καίσαρ κατὰ τοῦ Σουετινίου τὴν μαρτυρίαν (Sueton. Caesar c. 44), jus civile ad certum modum redigere, atque immensa diffusaque legum copia optima quaeque et necessaria in paucissimos confere Libros. Ὁ δὲ τῶν Ἀνατολικο-Γότθων βασιλεὺς Θεοδώριχος συνέταξε τὸ ἑαυτοῦ ἐδικτὸν ἀληθῆ κώδικα νόμων διὰ τὸ κράτος του (ἔρα Girard hist. du Dr. Rom. p. 391, καὶ Γκόδωνα ἐν τῇ Ζ'. τόμῳ τῆς περὶ παρακμῆς τοῦ Ῥωμ. κράτ. ἱστορίας του.) Κάρολος δ' ὁ μέγας (Charlemagne) συνέταξε τὰ Capitularia, καὶ Θεοδόσιος ὁ μέγας, καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς τοὺς ἑαυτῶν κώδικας καὶ τὰς νεαράς, καὶ ὁ Λέων, μέγας καὶ αὐτὸς διὰ τὴν ἐποχὴν του ἀνὴρ, συνέλεξε τὸ κείμενον τῶν βασιλικῶν, τέλος δὲ ὁ Α' Ναπολέων διέταξε καὶ συνετάχθη ὁμοειδῆς νομοθεσία διὰ τὴν Γαλλίαν καὶ ἀπ' αὐτῆς πάντα τὰ λοιπὰ τῆς Εὐρώπης ἔθνη ἀρῶνται τὴν σοφίαν τῶν νόμων. Μετὰ τοσαῦτα παραδείγματα δὲν δικαιοῦμεθα ἄρα γε ἂν βεβηλώσωμεν, ὅτι ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἤθελε καὶ κατὰ τοῦτο τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πλειάδος ταύτης τῶν μεγάλων νομοθετῶν καὶ ἀναμορφωτῶν τῶν ἐπικρατειῶν των; Ἐκ φύσεως οἱ ἔξοχοι νόμοι φέρονται πρὸς τὴν ἐνότητα, θέλομεν μετ' ὀλίγον ἰδεῖ ὅτι καὶ ὁ Λεϊβνίτιος καὶ ὁ Βάκων τὴν αὐτὴν ἐξέφρασαν εὐχίην.

(δδ) « Tout peuple conquérant qui impose sa religion impose aussi sa langue, et absorbe dans son unité la nation qu'il a soumise; mais si le peuple conquérant n'impose que sa langue, tôt ou tard le peuple vaincu reparaitra. » Villon aîné moyen-âge: XV leçon.

(εε) Κάλλιστα περὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔκρινεν ὁ Montesquieu Esprit des lois, X, 14. XXI, 8. XXX, 24 καὶ ἀλλαγῶν.

ἐπιστήμης ὁ μέγας ἀνὴρ ἐτελεύτησε νέος, τὸ δὲ Κράτος αὐτοῦ διεμελίσθη μεταξὺ τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ (διότι ὁ νόμιμος ἐκ τῆς Ῥοξάνης υἱὸς του οὐτ' ἐπέζησε πολὺ, οὐτ' ἂν ἐπέζη ἠδύνατο ἴσως νὰ συσφίγῃ τοὺς δεσμοὺς ἐκείνους, οὓς μόλις εἶχε συνάψει ἡ ἰσχυρὰ τοῦ πατρὸς του χεῖρ) ἡ μάχη τῆς Ἴψου κατέστρεψεν ὅ,τι ἔπραξε μέγα ὁ υἱὸς τοῦ Φιλίππου.

Μόλις λοιπὸν εἶδομεν ἐπιτέλλουσαν τὴν ἐνότητα καὶ ἀμέσως εἶδομεν αὐτὴν καταδύσασαν. Αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ μετέβησαν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ Ἀντιόχειαν, αἱ τραγωδίαὶ τοῦ Εὐριπίδου καὶ τοῦ Αἰσχύλου ἐδιδάσκοντο ἐν τῇ Βακτριανῇ, τῇ Ἀρμενίᾳ καὶ τῇ Ἰνδικῇ, ἀλλ' οὐδὲν νέον παρήχθη, διότι ἡ ἐστία ἐχωρίσθη, διότι αἱ Ἀθηναὶ εἰσέγησαν, ὁ δὲ Θεὸς μόνη τῇ Εὐρώπῃ ἐδώρησατο τὸ δικαίωμα τοῦ κρατεῖν τὸν πυρσὸν τῆς σοφίας.

Οἱ δορυκτῆτορες οὐδόλως ἀγαπῶσι τὴν ἐλευθερίαν (ζζ) ὅθεν ἂν ἐπέζη ὁ Ἀλέξανδρος ἤθελε σιγᾶσει καὶ τὸ βῆμα, ὅπερ ἄλλως τε δουλωθείσης τῆς πόλεως τῆς ῥητορείας δὲν ἐξέπεμπε πλέον τὰς ἰσχυράς τοῦ Δημοσθένους ἰδέας, ἀλλ' ἐγένετο βῆθρον πρὸς τὸ ἀνακυκῆν τοῦ ὄχλου τὰ πάθη καὶ ἐξορίζειν τὸν Φωκίωνα. Σιγήσαντος λοιπὸν τοῦ βήματος, οἱ διακεκριμένοι ἄνδρες, οἱ εὐφυεῖς νόμοι ἤθελον στρέψει πᾶσαν αὐτῶν τὴν μελέτην πρὸς μὀρφωσιν τῆς μόνης καὶ ἐν δουλείᾳ τιμωμένης ἀρετῆς, τῆς δικαιοσύνης. Τῶν δὲ ἰδιωτῶν πᾶσαι αἱ φροντίδες ἤθελον στραφῆ πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἰδίων ὑποθέσεων, τὸ δ' ἐμπόριον ἐκτανθῆ καὶ τὰ συναλλάγματα ἤθελον διαδηλωθῆ ὑπὸ τὰς ποικίλας αὐτῶν φάσεις καθ' ἃς παρουσιάζονται ἐν κοινωνίᾳ ἀκμαζούσῃ. Ἡ δ' Ἑλλάς βεβαρημένη τὴν ἣν τότε εἶχεν ἐλευθερίαν, ἥτις πρὸς οὐδὲν ἄλλο συνετέλει εἰμὴ νὰ παρασκευάζῃ τὴν ταπεινώσιν αὐτῆς καὶ καταστήσῃ εὐχερεστέραν τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων δούλωσιν τῆς, ἤθελε συνταχθῆ προθυμότερον, βεβαίως δὲ μετὰ πολὺ μείζονος αὐτῇ ὠφελείας, ὑπὸ τὰ ἑλληνικὰ σκῆπτρα ἐνδόξου τέκνου τῆς (ηη).

(ζζ) Octave avait pacifié l'éloquence comme tout le reste. Plus de ces grands débats, sources d'émotions fécondes et variées pour le talent oratoire... A défaut de dignes sujets, on déploya sur les plus minces toutes les richesses et toutes les subtilités du talent. E. g. g. r., examen crit. des hist. anciens de la vie et du règne d'Auguste, ch. IV p. 141. Τί δ' ἄλλο τὸ ἰδιωτικὸν προάγει δίκαιον εἰμὴ ἡ τῆς μεγαλοφυΐας περὶ τὰ μικρὰ ἐνασχόλησις;

(ηη) Ἡ κατὰ τὸ 4789 ἐπαναστάσις Γαλλία παρίσταται πρὸς μελέτην. Ἡ λατρεψὶ τῆς ὀχλοκρατίας κατέστρεψε πάντα τὸν πολιτικὸν αὐτῆς διάκοσμον, χεῖρ ἰσχυρὰ ὅμως δὲν ἄφησε τὰ ἐρείπια νὰ μένωσι τοιαῦτα, ἀλλ' ἐκ τούτων ἀνήγειρε μέγα καὶ λαμπρὸν οἰκοδόμημα. Ἐν τῇ χιωνοπηρίᾳ τῆς ἐπαναστάσεως συνεχύθησαν αἱ ἀρχαῖαι ἀντιπάθειαι τῶν Γαλλικῶν ἐπαρχίων, ἡ ἀείμνηστος νύξ τῆς 4 Αὐγούστου

Ἄλλ' ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου πάσαι τὰς ἑλληνικὰς συνέθιψεν ἐλπίδας, ἡ δ' ἐν βαρβάρῳ χώρῳ κηδεῖα του προσιωνίζετο τὴν δύσποτον μοῖραν, ἣτις ἐμελλε νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἦτοι τὴν ἐκβαρβάρωσιν τῆς κοιτίδος ταύτης τοῦ ὠραίου, τῶν τεχνῶν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἐλευθερία ἐσίγησεν, ἀλλ' ἡ δόξα οὐδόλως ἔμεινεν αὐτῇ εἰς πρακτικὴν. Σελευκίδαι, Πτολεμαῖοι, Ἀντίπατροι καὶ ἄλλοι δυνάσται, Ἕλληνες τὴν καταγωγὴν, ἀλλὰ διηρημένοι καὶ ἀλλήλοις ἢ πολεμοῦντες ἢ ἐρίζοντες, ἠτοίμασαν ἑαυτοὺς εἰς τὸ δουλωθῆναι ὑπὸ τῶν Σκηπιόνων, καὶ τῶν Γλαβριόνων, καὶ τῶν Μουκίων, αἱ δὲ Ἀθηναὶ ἱεροσυλήθησαν ὑπὸ τοῦ Σύλλα. Ἡ μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον ἐποχὴ ὑπερῆε σταῖρα κατὰ μεγάλους ἀνδρας· ὁ Πολύβιος, ὁ Ζήνων, καὶ ὁ ἔσχατος τῶν μεγάλων Ἑλλήνων, ὁ Φιλοποίμην, ἰδοὺ τὰ μόνα τρεῖς πρόσωπα εἰς ἃ μετὰ συμπαιδείας ἀναπαύεται ὁ τὸν μικρὸν αἰῶνα ἀπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων δουλώσεως τῆς Ἑλλάδος μελετῶν. Μετὰ τοῦ τελευταίου καταπίπτει ἡ σκηνή, τὸ δράμα τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου περαιοῦται ἐν τῇ οἰκτρῇ καταστροφῇ τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τοῦ πτώματος τῆς ὁποίας ἐπίπταται ὁ ἀετὸς τῆς Ῥώμης, ἀετὸς ὅμως ὅστις ἐμελλε νὰ πέσῃ τραυματίας μὲν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Καίσαρος εἰς τὴν Φάρσαλον, νεκρὸς δὲ παρὰ τὴν ναῦν τοῦ Αὐγούστου εἰς τὸ Ἄκτιον. Παράδοξος μετεωρισμὸς τῆς τύχης! ἐπέπρωτο νὰ ἴδῃ ἡ Ῥώμη χαλκευομένης τὰς ἰδίας τῆς ἀλύσεις ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἀγενῶς ὑπ' αὐτῆς καὶ ἐπιβούλως δουλωθείσης μητρὸς τῶν φώτων.

(Ἔπεται τὸ τέλος.)

ΑΠΟΔΗΜΗΤΟΥ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 323—327.)

Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν διήμερον ἐν Καίρῳ διατριβῆν μου, ἐπέλιπέ με ὁ χρόνος νὰ ἐπισκεφθῶ τὰ περιερ-

1789 κατέβαλε τὸν θεμέλιον λίθον, ὁ δὲ Ναπολέων ἐπέθετο τὴν στέγην. Ἡ Γαλλικὴ φιλολογία ἦν πλουσία· ὁ δὲ III. αἰὼν καὶ οἱ τολμηροὶ αὐτοῦ καινοτόμοι ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ πολιτικῇ ἐπιστῆμῃ ἀνεξωπόρησαν τὸ ἀποσθῆνον πῦρ τῆς Γαλλικῆς εὐφυίας, οἱ δ' ἄνδρες πρὸς οὓς ὁ Ναπολέων διπιστεύθη τὴν σύνταξιν τῶν νόμων ἦσαν αἱ μαθηταὶ τοῦ Domini καὶ Pothier, οἱ διδάσχοι τοῦ Lhopital καὶ D' Aguesseau Ὁ Tronchet, ὁ Bigot de Préameneu, ὁ Portalis καὶ ὁ Treillard ἀνεδείχθησαν ἄνωγ ἀξιοὶ τῆς μεγάλης ἐντολῆς ἣς ἠξιώθησαν. Ἡ πτώσις ὅμως τοῦ Ναπολέοντος ἀνώρθωσε τὸ βῆμα, ὁ δὲ Dupin ἤθελε γενῆ ὁ Παπινιανὸς τῆς Γαλλίας ἀνμὴ τὰς ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ βήματος ἐθήρευε δάφνας. Ὁ Troplong, ὁ Toullier, καὶ ἄλλοι μακρὰν τῆς πολιτικῆς τύρβης μείναντες προεξάρχουσι τὴν σήμερον κατὰ τὴν νομικὴν ἀπιστήμην.

γότερα, ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ ἐκεῖ τὴν 10 Ἀπριλίου. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι, ὅτε κατὰ πρῶτον ἀνέβην εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἀθηναί, ἀρρήτον εὐλαθείας αἰσθημα μ' ἐκυρίευσεν αἴφνης ὄλον, καὶ ἐφοβούμην μὴ πατῶν ἐντονώτερον τὸν πόδα πατήσω ἱερόν τι λείψανον. Πολλάκις, ἐνῶ περιφερόμην κατὰ τὴν Πνύκα, ἀνεχαιτίζοντο αὐθορμήτως καὶ τὸ βῆμα καὶ ἡ πνοή μου ὅπως ἀκούσω τὴν μελιζύτον τοῦ φιλοπάτριδος ῥήτορος φωνῆν, ἢ ἐνῶ ἐκάθημην μεταξὺ σιωπῆς ἐπὶ τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν, ἐξηκοντίζοντό μου ἀτενῆ τὰ βλέμματα πρὸς τὸν Σκρωνικὸν ἵνα θαυμάσωσι τὰς διακοσίας τριῆρεις, ἐφ' αἷς ἐσεμνύνετο ὡς ἐπὶ μεγίστη πόλει τῶν Ἑλληνίδων τοῦ Μιλτιάδου ὁ ἐφάμιλλος. Ἐνόητε δὲ καὶ τῶν εὐσεβῶν φιλοπατριμόνων τὸν ἀριθμὸν πῆξῃσα, κατακυλισθεὶς ἐκ τοῦ ὀλισθηροῦ ἐκεῖνου βράχου, οὐ τινας τὴν ἐπιφάνειαν ἐλέειναν ἑκατοστῆς γεννητῶν καὶ μυριάδες ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων, ἀλλὰ τὸν ὅποιον κατέλιπεν ὀρφανὸν ἢ κενοσπουδῆς τῶν νεωτέρων Ἀθηναίων φιλοπραγμοσύνη, ἢ ἀνηλεῶς καταπνίγουσα καὶ τὴν ἀνωστέρην τῶν τέρψεων.

Ὅμοιον αἰσθημα κατέλαβέ με καὶ ὅτε πρό τινων ἡμερῶν καὶ σήμερον ἀνέβην εἰς τὴν μητρόπολιν τοῦ Σατώστριος. Αἱ ἀναμνήσεις μάλιστα ἐνταῦθα συζέουσαι εἰμὴ λαμπρότεραι, βεβαίως ὅμως πολυπληθέστεραι καὶ ποικιλότεραι. Ἐνταῦθα, ἐν τῇ χώρῳ ταύτῃ, ἀνέλαμψε περιθάλπῃς ὁ πυρὸς ὁ διασκορπίσας ἀκτίνας ἐπιστήμης καὶ τέχνης ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, πυρὸς ἀφοῦ ἐδανείσθη ἄφθονον φῶς καὶ αὐτῇ τῶν ἐπτὰ σοφῶν ἡ μήτηρ. Ἐν Αἰγύπτῳ ἐνεπνεύσθη ὁ Μουσαῖος καὶ ὁ Ὀρφεὺς, τῆς Αἰγύπτου τοὺς νόμους ἐμελέτησαν ὁ Σόλων καὶ ὁ Λυκοῦργος, εἰς τὰ βάθη τῆς αἰγυπτίας φιλοσοφίας εἰσέδυσαν ὁ Θάλης, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Πυθαγόρας, αἱ τέχναι τῆς Αἰγύπτου ἠκόνισαν τὴν σμίλην τοῦ Δαιδάλου καὶ τοῦ Μελάμποδος, εἰς τοῦ αἰγυπτίου Νεῖλου τὰ ὕδατα κατέβησαν οἱ πατέρες τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ποιήσεως, καὶ « σχεδὸν πάντων τῶν θεῶν τὰ οὐνόματα ἐξ Αἰγύπτου ἐλήλυθε εἰς τὴν Ἑλλάδα. » Ἡ Ἰουδαία, ἡ Ἑλλάς, ἡ Παρσία, ἡ Ῥώμη, ὁ νεώτερος κόσμος εἰς Αἰγύπτου ἀπέστειλαν τοὺς ἐνδοξοτάτους τῶν ἰδίων πολιτῶν, τὸν Μωϋσῆν, τὸν Ἀλέξανδρον, τὸν Καμβύσην, τὸν Κίσαρα, τὸν Σκλαδίνον, τὸν Ναπολέοντα· τὴν Αἰγύπτου καθηγίασεν ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐν αὐτῇ διαδραματίσθησαν διὰ σταυροφοριῶν καὶ μαρτύρων καὶ ἐνθέρμων τῆς νέας θρησκείας διδασκάλων καὶ ὁπαδῶν ἔργα ὑποστηρίζοντα διαφερόντως τὴν θρησκείαν αὐτήν. Ὅποιων καὶ ὁπόσων ἀναμνήσεων συβρόσῃ! Ἰδοὺ οἱ φοίνικες τῆς Γραφῆς, ἰδοὺ αἱ κάμηλοι τοῦ Ἀβραάμ, ἰδοὺ αἱ βάρεις τοῦ Ἡροδότου, ἰδοὺ Ῥεβέκκα δροσίζουσα στόμα διψῶντος, ἰδοὺ τὸ δένδρον ὑφ' ὃ ἐκάθησεν ἡ Παναγία, ἰδοὺ ἡ